

ظرفیت فضای مجازی در بستر سازی همگرایی منتظران موعود

خلیل الله احمدوند^۱

پگاه امیری^۲

حمیدرضا شهبازیان^۳

چکیده

اعتقاد به ظهور منجی، در آموزه‌های بسیاری از ادیان الهی به چشم می‌خورد و همین امر می‌تواند به عنوان اصل مشترکی برای اتحاد پیروان این ادیان به کار رود. به همین دلیل، یافتن بستری برای همگرایی منتظران از اهمیت بالایی برخوردار است و لذا فضای مجازی به علت ظرفیت‌های بالای خود، از قبیل تسریع در انتقال اطلاعات، دسترسی آسان و وسعت مخاطبان؛ بدون تردید یکی از بهترین میدان‌ها برای اثرگذاری در این امر است. این پژوهش به صورت «توصیفی-تحلیلی» نگاشته شده و در پی پاسخ به این پرسش است که نقش فضای مجازی در همگرایی منتظران چیست و چگونه این فضا موجب تقویت یا تضعیف همگرایی منتظران می‌گردد؟ نتایج پژوهش حاکی از آن است که فضای مجازی می‌تواند در دو بعد مثبت و منفی تاثیر داشته باشد و سبب «همگرایی» یا «واگرایی» منتظران گردد. به عبارت دیگر، دغدغه‌مندان برقراری حکومت مصلح جهانی می‌توانند با بهره‌گیری از ظرفیت فضای مجازی، امکان همگرایی منتظران منجی را از طریق اشاعه فرهنگ آینده‌پژوهی، تبیین وظایف منتظران، تبلیغات دینی و ... فراهم کنند. از سوی دیگر، فضای مجازی می‌تواند با تردیدافکنی به واسطه مشتبه کردن حق و باطل، ایجاد ناامنی‌های اخلاقی و ... سبب به تأخیر انداختن همگرایی منتظران، یا ایجاد واگرایی گردد.

واژگان کلیدی: موعودگرایی، همگرایی منتظران، حکومت مصلح جهانی، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی.

ahmadvandkha@gmail.com

۱. هیات علمی دانشگاه رازی (نویسنده مسئول).

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق، دانشگاه رازی کرمانشاه. Amiri.pegah1373@gmail.com

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق، دانشگاه رازی کرمانشاه. hamidreza.shahbazian@gmail.com

مقدمه

بیش تر ادیان الهی، تقریباً در یک نکته متفق القول هستند که نجات بخشی خواهد آمد و آنان را از ظلم می‌رهاند، و جامعه‌ای پر از عدل را به وجود خواهد آورد. هندوها انتظار دهمین تجلی ویشنو یا کالکی را دارند؛ بودایی‌ها ظهور بودای پنجم را منتظرند؛ یهودیان به جز مسیح (ماشیح) نجات دهنده‌ای نمی‌شناسند؛ مسیحیان، فارقلیط را می‌طلبند و دست آخر، مسلمانان به ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف قائل هستند (حسینی‌آصف، ۱۳۸۴، صص. ۱۵۰-۱۵۱). بنابراین «موعودگرایی»، آموزه مشترک بیش تر ادیان به شمار می‌رود و در همه ادیان و مکاتب در کنار فرجام‌شناسی، دارای نقش محوری و کلیدی است (امامی، تاج‌آبادی و خورشیدنام، ۱۳۹۵، ص ۶۷) و موجب همگرایی منتظران خواهد شد.

«فضای مجازی»، بالأخص شبکه‌های اجتماعی با ویژگی‌های بی‌نظیری همچون دسترسی آسان، وسعت اطلاعات، تنوع مخاطبان و سرعت بالا، به راحتی می‌تواند زندگی بشر را تحت تأثیر خود قرار دهد و تحولات مثبت و منفی عدیده‌ای را ایجاد کند. از سوی دیگر، ویژگی جهان شمولی، فرامنطقه‌ای، فرانژادی و فراقومی بودن اندیشه موعودگرایی می‌تواند توسط شبکه‌های اجتماعی، به درستی تبیین، معرفی و تبلیغ شود و در نتیجه موجب همگرایی منتظران و زمینه‌سازی برای حکومت مصلح جهانی گردد و یا آن‌که با غفلت از این ظرفیت، آثار سوء و تفرقه افکنانه‌ای را در میان منتظران بر جای گذارد.

با توجه به اهمیت اعتقاد به مهدویت در همه ادیان، اهمیت و کاربرد فضای مجازی در انتقال مفاهیم مهدویت و منجی و نیز تحقیقاتی که صورت گرفت؛ این پژوهش در پی پاسخ به سؤالات ذیل به روش «توصیفی-تحلیلی» نگاشته شده است:

پیشرفت تکنولوژی به خصوص فضای مجازی، دارای چه نقشی در همگرایی منتظران است؟ فضای مجازی و به طور خاص شبکه‌های اجتماعی، چگونه موجب تقویت یا تضعیف همگرایی منتظران می‌گردد؟

در این پژوهش، ابتدا مروری بر پژوهش‌های انجام شده در زمینه مسئله پژوهش صورت می‌گیرد و سپس متغیرهای مؤثر بر همگرایی منتظران تبیین می‌شود و در مرحله بعد به تبیین

موعود و منجی باوری و همگرایی منتظران مبتنی بر این اعتقاد به واسطه بررسی نقش‌های مثبت و منفی فضای مجازی پرداخته و در نهایت نتایج تحلیل ارائه می‌شود.

در زمینه موعودگرایی و فضای مجازی، پژوهش‌های مجزایی صورت گرفته است. در ذیل به نزدیک‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته با پژوهش پیش‌رو اشاره شده است:

عرفان (۱۳۹۴)، در کتاب «رسانه و آموزه مهدویت»، ضمن اشاره به اهمیت و جایگاه رسانه در روزگار کنونی، به رابطه دین و رسانه پرداخته و در ادامه به بررسی تأثیر رسانه به طور عام بر آموزه‌های مهدویت و نیز راهکارها و راهبردهای معارف مهدوی اشاره کرده است.

الهی‌نژاد (۱۳۸۷)، در کتاب «اتحاد و همگرایی در پرتو مهدویت و موعودگرایی»، به بررسی اتحاد و ابعاد آن به عنوان عامل استحکام و استواری جامعه، دیدگاه‌های علمای شیعه و اهل سنت در مورد وحدت و در انتها به نقش وحدت در همگرایی پرداخته و در فصل مجزایی به همگرایی مسلمانان در باور به مهدویت اشاره کرده است.

صادق‌نیا و لطفی (۱۳۹۷)، در مقاله «تحلیل کارکردی موعودباوری و نقش آن در تولید همگرایی در ادیان ابراهیمی» به بررسی نظریه همگرایی بر مبنای موعودباوری در میان ادیان ابراهیمی پرداخته و در ادامه به ویژگی‌های مشترک موعودباوری، از جمله خدا محوری و انکار حکومت غیر خدا اشاره کرده است.

شایان ذکر است که اکثر پژوهش‌های صورت گرفته، یا به طور مجزا به بررسی مباحث فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، مباحث همگرایی و موعودگرایی پرداخته، یا به نقش رسانه به صورت عام در مبحث مهدویت اشاره کرده‌اند؛ اما در این پژوهش با روش «توصیفی-تحلیلی» سعی بر آن است که به بررسی نقش مثبت و منفی فضای مجازی، در همگرایی منتظران پرداخته شود. از جنبه‌های مثبت فضای مجازی، می‌توان به تبیین همگرایی بر مبنای موعود-باوری، تبیین فرهنگ آینده‌پژوهی به واسطه این فضا و ارائه الگوی زندگی منتظرانه، به منظور آمادگی فکری، فرهنگی و اجتماعی اشاره کرد. ناامنی‌های اخلاقی، سوء استفاده از بدعت‌های دینی و ... به عنوان جنبه‌های منفی در همگرایی منتظران هستند که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و تا کنون پژوهش مستقلی در این باره صورت نگرفته است.

بدنه اصلی مقاله

انسان فطرتاً موجودی است ارتباط طلب و پایه‌های فضای مجازی نیز بر تقویت و احیای فضای ارتباطی استوار است. با توجه به فراگیر بودن فضای مجازی و گسترش روزافزون کاربران آن و عدم محدودیت مکانی و زمانی و با عنایت به این که «عصر ظهور»، دوران علم و اندیشه، پیشرفت و رشد، ارتباطات سریع و همگانی است؛ لذا باید از ظرفیت بی نظیر فضای مجازی، به خصوص شبکه‌های اجتماعی در جهت تبلیغ و ترویج آموزه‌های مهدویت برای همگرایی منتظران در سطح جهانی بهره جست. این مهم، با شناخت دقیق عملکرد فضای مجازی و بررسی نقش آن در همگرایی جهانی منتظران همراه است. لذا برای تبیین بحث و پیشبرد مطلب نیاز است به چند مفهوم کاربردی در این باره اشاره گردد.

۱. فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی مجازی و کارکردهای آن

«فضای مجازی» یا «سایبر» در لغت متشکل است از دو واژه «فضا» و «مجازی» و بر اساس یکی از مشهورترین تعاریف صورت گرفته، عبارت است از: «قلمرویی جهانی در بستر محیط اطلاعاتی متشکل از شبکه‌های به هم وابسته‌ای از زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و داده‌های ساکن، شامل اینترنت، شبکه‌های مخابراتی، سیستم‌های کامپیوتری، و پردازنده‌ها و کنترل کننده‌های تعبیه شده»^۱

به عبارتی، می‌توان فضای مجازی را، جهان ارتباط متقابل رایانه‌ها و جامعه حاصل از این ارتباط‌ها دانست^۲ که در این فضا، ارتباط افراد از طریق رایانه و از راه دور، بدون توجه به جغرافیای فیزیکی است.^۳ از جمله بسترهایی که امکان این نحو از ارتباط را فراهم می‌آورند،

۱. هاشم‌زادگان و غلامی، نقد و بررسی مبانی فقهی سیاسی جمهوری اسلامی ایران در پالایش فضای مجازی (فیلترینگ)، ص ۶۵۵.

۲. تاجیک و کاظمی، رابطه فضای مجازی (اینترنت) با تغییرات فرهنگی و دینی کاربران مدیریت فرهنگی، ص ۲۰.

۳. عسکرزاده و جوادیان نیک، تأثیرات فرهنگی فضای مجازی در عرصه دین، ص ۱۰۶.

می‌توان به شبکه‌های اجتماعی، نظیر اینستاگرام، واتساپ و تلگرام.. اشاره کرد.^۱

اگر پیدایش «اینترنت» را در پایان هزاره دوم، مهم‌ترین اتفاق تاریخ بنامیم؛ می‌توان ظهور «شبکه‌های اجتماعی» را یکی از بزرگ‌ترین تأثیرات این پدیده در آغاز هزاره سوم دانست. این شبکه‌ها، برنامه‌هایی کاربردی یا سیستم عامل‌های مبتنی بر «وب» هستند که امکان انواع ارتباط بین کاربران را از طریق اطلاعات، دیدگاه‌ها، پیام‌ها، تصاویر و... فراهم می‌کنند.^۲ خدمات شبکه اجتماعی امروزه بیش‌تر بر جامعه مجازی آنلاین و ارتباطات کامپیوتر واسط، متمرکز است.^۳

یکی از نظریه‌پردازان مشهور علوم ارتباطات، معتقد است که هر اندازه ارتباطات انبوه‌تر، پیچیده‌تر و عملیاتی‌تر باشد، دسترسی بهتری به اطلاعات وجود دارد و برای مشارکت در عرصه‌های عمومی فرصت‌های بیش‌تری برای مردم به وجود می‌آید و توانایی افزون‌تری برای تحمل جریان‌های سیاسی و اجتماعی شکل می‌گیرد.^۴

در واقع، شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف، با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند.^۵ شناخت سواد رسانه‌ای و سواد فضای مجازی، موجب آشنایی کاربران با ویژگی‌ها و کارکردهای این فضا، و بهره‌مندی صحیح از آن در همگرایی منتظران موعود می‌گردد. برخی به اشتباه، فضای مجازی را با اینترنت یا دیگر شبکه‌های حاصل از فناوری ارتباطات و

۱. سورین و تانکارد، نظریه‌های ارتباطات، ج ۱، ص ۲۶.

۲. سعادت، محمدی و شیری، بررسی تأثیر وب و شبکه‌های اجتماعی مجازی بر برندسازی مقصدهای گردشگری (مورد مطالعه: گردشگران خارجی استان خوزستان، ص ۴۵-۴۶).

۳. معمار، عدلی پور و خاکسار، شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)، ص ۱۵۷.

۴. تقی پور، محمد طاهری و سلطانی فر، رابطه سواد رسانه‌ای با میزان پذیرش شایعات در بین مخاطبان شبکه‌های اجتماعی، ص ۹۶.

۵. لندرانی، رسولی و پورشهریاری، رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با رفتارهای پرخطر دانشجویان، ص ۳۰-۲۹.

اطلاعات یکسان دانسته و گاهی، سواد رسانه‌ای را همان سواد مجازی قلمداد کرده‌اند.^۱ سواد رسانه‌ای، به مخاطبان رسانه‌ها می‌آموزد که از حالت انفعالی خارج و به معادله متقابل و فعالانه-ای وارد شوند و مخاطب به نحو هوشمندانه‌ای از رسانه‌ها بهره‌مند گردد. سواد فضای مجازی، فهم ویژگی‌ها و ارکان فضای مجازی و دقت در استفاده بهینه و صحیح آن قلمداد می‌گردد.^۲

بنابراین، همان‌طور که اشاره شد، برای دستیابی به سواد فضای مجازی، می‌باید به ویژگی‌های فضای مجازی و کارکردهای مهم شبکه‌های اجتماعی اشراف پیدا کرد که برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از: بسیج‌کنندگی و سازماندهی، حلقه‌های مخاطبان، چند رسانه‌ای بودن، ادغام فناوری‌ها، جهانی بودن، جست‌وجو شدن، اطلاع‌رسانی و خبررسانی، شفاف شدن^۳، جذابیت، تنوع مخاطبان به لحاظ مرزهای جغرافیایی و فکری، مشارکت فعال، آزادی اطلاعات و ارتباطات و فضای باز گفت‌وگو.

این نوع ارتباطات، در کاهش معضله‌های ترافیکی، آلودگی صوتی، آلودگی هوا، هزینه‌های حمل و نقل، محدودیت زمانی و مکانی، افزایش سرعت انتقال اطلاعات، سرعت شیوه‌های ارتباطی، دسترسی به اطلاعات و ... بسیار مؤثر است.^۴

البته شبکه‌های اجتماعی، با وجود فواید بسیار، دارای کارکردهای منفی نیز هستند که شناخت این کارکردهای منفی می‌تواند ما را در شناخت کامل شبکه‌های مجازی در جهت دستیابی به سواد فضای مجازی یاری رساند. برخی از این کارکردهای منفی مختصراً عبارتند از: رعایت نکردن شئون عفت، هرزه‌بینی و هرزه‌نگاری، توهین، انتشار اطلاعات خصوصی افراد، ارتباط احساسی با غیرهمجنس و مشتبه شدن حق و باطل و ...^۵

۱. آزادی احمدآبادی، فتحعلی و خیامی، تعریف و واکاوی مفهوم سواد رسانه‌ای با آن، ص ۵-۲۸.

۲. همان.

۳. لندرانی، رسولی و پورشهریاری، رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با رفتارهای پرخطر دانشجویان، ص ۳۲-۳۳.

۴. میرزایی، صدیقی و صفری قهرودی، بررسی ویژگی‌های ارتباطی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تاثیر آن‌ها بر روابط اجتماعی کاربران ص ۲۲۶.

۵. خان محمدی و شاملی، نقش خانواده در رصد و کنترل اخلاقی فرزندان در شبکه‌های اجتماعی، ص ۴۸۶.

پس از اطلاع و شناخت نسبی از معنای فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، آگاهی از معنای همگرایی نیز مورد نیاز است تا زمینه ورود به بحث فراهم شود که در ادامه به آن می‌پردازیم:

۲. همگرایی بر مبنای موعود باوری

«همگرایی» روندی است که بر مبنای آن، گروه‌های مختلف به سبب منافع مشترک با حفظ استقلال داخلی خود تشکیلات جدیدی را می‌آفرینند که فعالیت‌های آن به نفع تمامی اعضا است. به نظر می‌آید واژه همگرایی در امور مختلفی به کار برده می‌شود؛ اما در اصل به مسائل فرهنگی مربوط است.

«همگرایی فرهنگی» نوعی فرآیند تغییر است که طی آن، مشخصه‌های دگرسان در فرهنگ اقوام و ملت‌های مختلف، با گذشت زمان به گونه‌ای به هم نزدیک می‌شوند که همه آن‌ها به نسبت بالایی از همانندی می‌رسند؛ بی‌آن‌که هیچ‌گونه عامل تاریخی، نظیر مهاجرت یا فرهنگ‌پذیری در این همانند شدگی‌ها دخالتی داشته باشد. در همگرایی، پدیده‌های مورد بحث، مشخصه‌های فرهنگی‌اند که هر چند از لحاظ جغرافیایی از یکدیگر جدا هستند؛ شباهت آن‌ها به هم چنان است که گویی خاستگاه مشترکی دارند.^۱

اکنون و پس از شناخت مفاهیم و مبانی نظری، همگرایی منتظران را از رهگذر فضای مجازی مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ اما نخست باید دانست آیا اعتقاد به وجود یک منجی و نجات بخش در ادیان و مکاتب مختلف وجود دارد و چگونه می‌توان این اعتقاد را وسیله همگرایی قرار داد؟ موعودگرایی، آموزه مشترک بیش‌تر ادیان به شمار می‌رود که در کنار فرجام‌شناسی، نقش محوری و کلیدی داشته و دارد.^۲

«منجی‌باوری»، یعنی اعتقاد به این‌که نجات‌دهنده‌ای در راه است که نظم فعلی را دگرگون

۱. لطفی، صادق‌نیا، کلباسی و مفتاح، نقش موعود باوری در همگرایی ادیان ابراهیمی، ص ۱۸.

۲. امامی، تاج‌آبادی و خورشید نام، موعودگرایی در غرب از اعتقاد تا انتقاد سیری در مبانی و مفاهیم موعود پژوهی معاصر، ص ۶۷.

خواهد کرد و حکم‌فرمایی رحمت و صلح جهانی را به جای آن خواهد نشانند.^۱

اعتقاد مشترک به آمدن منجی موعود و بنیانگذار حکومت واحد جهانی بر اساس عدالت و آزادی؛ در ابعاد بسیار گسترده در کتاب‌های مقدس و ادیان بزرگ به چشم می‌خورد و در این دنیای تاریک از ظلم و فساد، دری را به سوی نور امید و نوید ظهور مصلح جهانی بر دل جهانیان می‌گشاید.^۲ لذا باتوجه به این‌که شناخت و بینش انسان، شالوده‌گرایی‌ها و رفتارهای وی است، در گام نخست، موعودباوری باید به ایجاد بینش مشترک در ادیان ابراهیمی منجر گردد تا بتواند بر همگرایی این ادیان، مؤثر واقع شود.

اگر باور اعتقادی بین پیروان ادیان، مشترک باشد؛ این عنصر مشترک می‌تواند در استحکام روابط و تقویت پیوند در میان پیروان ادیان تأثیر داشته باشد. بنابراین، باور به ظهور منجی، به رغم اختلافاتی که در کیفیت ظهور و نامگذاری شخص منجی است؛ فصل مشترک همه ادیان می‌باشد و می‌تواند با جمع کردن مردم حول محور خودش، شبکه مستحکمی از روابط را ایجاد کند و به استحکام روابط و همگرایی در میان آن‌ها منجر شود.^۳ بنابراین، باور مشترکی که فرهنگ انتظار از طریق باور به منجی موعود، نوید آن را می‌دهد؛ می‌تواند پیروان ادیان را در محور خودش جمع کند و زبان و فرهنگ مشترکی را پدید آورد و اعتماد بیش‌تر مردم نسبت به همدیگر را موجب گردد و در سایه آن، نظم اجتماعی نیز تقویت و تثبیت شود.^۴

«موعودگرایی» در اوضاع نابسامان اجتماعی معاصر می‌تواند تئوری جدیدی ارائه کند که ضمن نامشروع و نامعقول دانستن وضع موجود، به آموزه‌های انقلاب‌آفرین برای تغییر این وضعیت تبدیل شود. باور به موعود، به معنای اعتراض به «وضع موجود» و معرفی «وضع مطلوب» است.^۵

۱. لطفی، صادق نیا، کلباسی و مفتاح، نقش موعود باوری در همگرایی ادیان ابراهیمی، ص ۱۶-۱۷.

۲. عرب، منجی موعود در ادیان بزرگ قبل از اسلام، ص ۱۶۷.

۳. ملکی راد و حسن زاده، نقش فرهنگ انتظار در تقویت سرمایه اجتماعی، ص ۷۰.

۴. همان، ص ۵۰.

۵. صادق نیا و لطفی، تحلیل کارکردی موعودباوری و نقش آن در تولید همگرایی در ادیان ابراهیمی، ص ۷۹.

جان هیک معتقد است: «همه ادیان بزرگ و متکامل جهانی به نوعی، ساختاری نجات-شناسانه دارند. در این ادیان، عقیده به انتقال از یک حیات اساساً معصیت بار به وضعیتی کاملاً امیدبخش و بهتر وجود دارد.»^۱ و با توجه به این که اندیشه انتظار و منجی گری، اندیشه ای جهانی و فراملیتی است که تمام قلمروهای جغرافیایی و انسانی را در بر می گیرد و در پایان تاریخ، بشر از برکات و دستاوردهای آن بهره مند می شود؛ اعتقاد به منجی مصلح جهانی برای جامعه بشری، سرمایه ای ارزشمند تلقی می گردد.^۲

پیروان تمام ادیان و مذاهب اعتقاد دارند که در یک مقطع تاریخی که وضع جهان تیره و تاریک و جامعه بشری با بحران روبه رو می شود، فساد و ظلم و بی دینی همه جا را فرا می گیرد. در این وقت است که یک منجی با تأیید دست غیبی ظهور می کند و ریشه ظلم و فساد را از جهان بر می کند. این مژده و نوید، هم در کتاب های آسمانی یهود و نصارا و کتاب مقدس زرتشتیان آمده است و هم در کتاب های مقدس دیگر ادیان و مذاهب دیده می شود. همه ادیان بر عقیده به منجی موعود به سر می برند و هر ملتی، او را به لقبی مخصوص می شناسد.^۳

اندیشه موعودباوری با برجسته کردن عناصر مشترک ادیان الهی، از ظرفیت بسیار بالایی برای تقریب و همزیستی مسالمت آمیز میان ادیان مختلف برخوردار است^۴ و تردیدی نیست که فضای مجازی با ویژگی های پیش گفته، می تواند نقش ویژه ای در این زمینه ایفا کند و سبب همگرایی منتظران گردد.

۳. نقش فضای مجازی در همگرایی منتظران موعود

دین گریزی و دین ستیزی، یکی از مهم ترین چالش های ادیان در جامعه امروزی است. این

۱. هیک، فلسفه دین، ج ۱، ص ۲۵.

۲. حبیبی نژاد و حیاتی، انتظار ظهور منجی آخرالزمان در ادیان الهی (زرتشت، یهود، مسیحیت)، ص ۴۸-۴۹.

۳. مقوله مهدویت و اعتقاد به منجی موعود، برگرفته از سایت <http://313adine.ir>.

۴. محمدی و ذریه، موعود باوری به مثابه مبنایی جهان شمول در شکل گیری تمدن اسلامی (از منظر قرآن و کتب مقدس)، ص ۵۲.

وضعیت موجود، اهمیت و توجه به همگرایی را هویدا می‌کند. برای تحقق همگرایی، باید بر مفاهیمی تأکید کرد که بیش‌ترین شباهت را میان آن‌ها نشان می‌دهد. موعودباوری و نجات فرجام‌بخش جهان توسط منجی، آموزه مشترکی است که می‌تواند بستر مناسبی در این زمینه را فراهم کند.^۱

امروزه فضای مجازی نیز چنان گسترش یافته که بخشی از زندگی انسان‌ها شده است؛ تا حدی که در برخی موارد، اجرای امور روزمره بدون آن دشوار خواهد بود. در عین حال، این فضا نیز به مثابه دیگر ابزار، جنبه‌های مثبت و منفی فراوانی دارد. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید: «فضای مجازی، دنیایی رو به رشد، وسیع و غیرقابل توقف است که فرصت‌های بزرگ، در عین حال تهدیدهایی را هم می‌تواند به همراه داشته باشد.»^۲

بنابراین، شناخت درست این فضا و نوع استفاده از آن می‌تواند اهداف مثبت و سازنده را با سرعت بالا و در سطح گسترده‌تری تحقق بخشد.^۳ همچنین عدم شناخت آن و سوء استفاده دشمنان از آن، آسیب‌های جبران‌ناپذیری را به بار خواهد آورد.

۴. نقش مثبت و مؤثر فضای مجازی بر همگرایی منتظران موعود

اعتقاد به منجی موعود در همه ادیان، به عنوان عقیده‌ای مشترک می‌تواند حلقه اتصالی بین افراد جوامع مختلف با فرهنگ‌های گوناگون، ایجاد کند تا به این وسیله بتوانند با هم مرتبط و متحد شوند و استغاثه همگانی طلب منجی موعود را در سراسر جهان طنین‌انداز کنند.

با توجه به این‌که دین، برنامه‌ای مدون برای بهبود زندگی بشر است و به زندگی حقیقی محدود نیست، بلکه زندگی مجازی را نیز در برمی‌گیرد؛ از این رو، می‌توان از فرصت‌های فضای مجازی برای پیشبرد اهداف دینی، از جمله اعتقاد مشترک به موعود باوری، بهره‌برد.^۴ در همین

۱. لطفی، صادق نیا، کلباسی و مفتاح، نقش موعود باوری در همگرایی ادیان ابراهیمی، ص ۲۴۶.

۲. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، بی تا.

۳. نجفی و واحدی، فرصت‌های فضای مجازی رویکرد دینی-آموزشی، ص ۳۲.

۴. همان، ص ۴۲.

زمینه و با بهره‌گیری از شیوه‌های ذیل در شبکه‌های اجتماعی می‌توان زمینه‌های همگرایی هرچه بیش‌تر منتظران را فراهم آورد:

۱.۴. اشاعه فرهنگ آینده‌پژوهی

«آینده»، پایدارترین آموزه‌ای است که مورد توجه ادیان الهی، به خصوص اسلام بوده است که برخی از تعالیم و آموزه‌های آن، در زمینه آینده و متوجه ساختن انسان‌ها به فرجام جهان است.^۱

با توجه به عطش فزاینده افکار عمومی به اندیشه نجات‌بخش و آینده‌ساز، ضرورت بسط اندیشه انتظار منجی موعود، بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود؛ زیرا بشر معاصر در فضایی زندگی می‌کند که از یک سو به نجات‌بخشی برای رسیدن به سعادت تمایل فطری دارد و از سوی دیگر، هیچ آهنگ روح‌افزا و آرام‌بخشی که بتواند به ندای درونی و استغاثه فطری‌اش پاسخ دهد؛ نمی‌یابد. در چنین وضعیتی، به نظر می‌رسد عملیاتی کردن اندیشه «انتظار ظهور» و طرح «ایده حکومت عدل جهانی»، به عنوان اساسی‌ترین نیاز انسان معاصر، می‌تواند پاسخ‌گوی خلأ کنونی باشد؛ زیرا قرار دادن این طرح در مدار گفتمان جهانی، زمینه‌های فکری ضرورت چنین تبدیلی را در اذهان پدید خواهد آورد و انتظار عمومی را از اندیشه‌های متزلزل و نامتوازن، به سمت اندیشه عقلانی، فطری و جامع‌نگر، سوق خواهد داد.^۲

عصر حاضر، عصر آینده‌پژوهی توسط فضای مجازی است؛ تصویرپردازی و مدیریت آینده؛ یکی از راهبردهای اساسی برای اداره دهکده جهانی و توسعه حکومت مصلح جهانی به‌شمار می‌آید.

امروزه سرعت تحولات اطلاعات به‌شیوه‌ای است که این اطلاعات به بصیرت تمامی قشرها و سازمان‌ها برای رویارویی با آینده‌ای محتمل و مرجح نیازمند است. بشر به طور فطری در پی آینده‌ای روشن است و رسیدن به این آینده، در گرو شناساندن منجی حقیقی از منجی کاذب

۱. کارگر، آینده‌پژوهی مهدوی، ص ۱۹.

۲. عرفان، راهکارهای غلبه پیام مهدوی بر فرهنگ عامه پسند در رسانه‌ها، ص ۴۲-۴۳.

است که در صورت همراهی با سنت‌ها و قوانین الهی و توجه به نشانه‌هایی که از آینده در معارف دینی مطرح شده است، می‌تواند جامعه را به سوی تصویرپردازی متعالی سوق دهد و زمینه‌های رشد معنوی و پیشرفت را نیز فراهم کند.

متخصصان امر می‌توانند به بهترین شکل از ظرفیت فضای مجازی بهره ببرند و با بارگذاری اطلاعات و منابع مرتبط با آینده‌پژوهی برای گروه‌هایی با گرایش‌های مختلف، ذهن‌ها را به خود معطوف کنند و آن‌ها را در کشف حقیقت یاری دهند. افزون بر آن، با توجه به این‌که بیش‌ترین کاربران و مخاطبان اینترنت را نوجوانان و جوانان تشکیل می‌دهند و بخشی از اوقات روزانه آنان به این محیط اختصاص دارد؛ طبعاً آنان بیش از سایر قشرها در معرض تأثیرپذیری فرهنگی قرار دارند و این ارتباط می‌تواند زمینه تعالی و افزایش معلومات و رشد مهارت‌های مختلف آن‌ها را فراهم سازد^۱ و از سوی دیگر آنان را در معرض آسیب‌های اخلاقی و روانی قرار دهد.

۲.۴. اشاعه فرهنگ انتظار

«انتظار»، امید به آینده و حاکمیت مطلق حق در تمام جهان در آخرالزمان؛ یکی از مسائل حیاتی اسلام است.^۲ انتظار، به معنای چشم به راهی، حرکت رو به جلو، نظر و تأمل داشتن به آینده، قرار گرفتن در جهت و مسیر درست است. انتظار در چشم‌انداز آینده پژوهی، از حالت چشم به راهی و امید بستن صرف به آینده فراتر می‌رود و به آینده‌نگری، یعنی تأمل و جست‌وجو در حوادث و شناخت و معرفت درست اوضاع و رویدادها تبدیل می‌شود. مهم‌ترین رکن انتظار، شناخت درست آینده و مسئولیت‌شناسی برای رسیدن به وضعیت مطلوب است که می‌توان از آن با عنوان «علم‌الانتظار»، «انتظار پویا» و «انتظار مثبت و سازنده» یاد کرد.^۳

در فرهنگ شیعی، انتظار، صرفاً چشم به راهی ناشی از حالت روحی روانی معمول و متعارف نیست، بلکه ناشی از نوعی اعتقاد درونی و محرک است که به بیرون سرایت می‌کند و به عمل

۱. حیدری دهکردی، ظرفیت‌های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان، ص ۶۳-۶۴.

۲. هاشمی شهیدی، ظهور حضرت مهدی علیه السلام از دیدگاه اسلام و مذاهب و ملل جهان، ص ۱۹۴.

۳. غفاری، مقیمی و پور عزت، الگوی مناسب خط مشی‌گذاری حکومت‌های اسلامی مبتنی بر آینده موعود، ص ۱۷.

می‌انجامد. در واقع، مفهومی هدایت‌بخش است که به تصمیمات و اقدامات عملی اصلاح‌گرایانه در عرصه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی منجر می‌گردد.

محتوا و مفاهیم دینی را می‌توان از طریق فضای مجازی، به تمام جوامع بشری ابلاغ کرد؛ زیرا در این فضا، مخاطبان و کاربران از سایر مناطق جهان به صورت تعامل دوسویه و گفتمان مجازی می‌توانند با هم در ارتباط باشند.^۱

متولیان دغدغه‌مند می‌توانند با کمک گرفتن از استادان، فرهنگیان، طلاب و متخصصان و با استفاده از قابلیت‌های متنوع شبکه‌های اجتماعی در قالب‌های مختلف، فرهنگ انتظار را حول دو محور «ارائه الگوی سبک زندگی منتظرانه» و «ایجاد آمادگی فکری، فرهنگی و اجتماعی» در فراسوی مرزها اشاعه و جهانی کنند؛ به نحوی که باعث همگرایی آن‌ها و در نتیجه زمینه‌ساز ظهور حکومت واحد جهانی شود.

۳.۴. ارائه الگوی سبک زندگی منتظرانه

فضای مجازی، فضای جدیدی برای شکل‌دهی نوعی زندگی (که زندگی دوم نامیده می‌شود) در اختیار بشر قرار می‌دهد که براساس آن، فرد می‌تواند با چهره مطلوب و دلخواه خود در این فضا حضور پیدا کند و با دیگران به تعامل بپردازد.^۲

جامعه منتظر باید از تمام ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های خود نهایت بهره را ببرد و الگوی سبک زندگی ویژه‌ای ارائه کند؛ زیرا جامعه‌ای که در انتظار ظهور منجی به سر می‌برد، لازم است خود را به اهداف جامعه موعود نزدیک و در ابعاد مختلف بینشی، ارزشی و رفتاری با اندیشه مهدویت سنخیت پیدا کند و در آن مسیر گام بگذارد و از این جهت، سبک زندگی متناسب با آن را رقم بزند.^۳

۱. حیدری دهکردی، ظرفیت‌های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان، ص ۶۸.

۲. بیدی، شریفی نیا و حاتمی، تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی، ص ۲۰.

۳. ضمیری، کارگر و ملکی راد، کارکرد مهدویت در ارائه الگوی سبک زندگی اسلامی، ص ۸.

۴.۴. ایجاد آمادگی فکری، فرهنگی و اجتماعی

یکی از وظایف مهم منتظران، آمادگی برای پذیرش حکومت واحد جهانی است؛ یعنی رسیدن به مرحله‌ای از تاریخ که در آن، همه انسان‌ها زیر پرچمی واحد گرد آیند، سلاح‌های وحشتناک از جهان برچیده شود، طبقه‌بندی به استعمارگر و استعمارشده از میان برود، کشمکش‌ها و بازی‌های خطرناک سیاسی و نظامی ابرقدرت‌ها برای همیشه به دست فراموشی سپرده شود و رقابت‌های ناسالم و ویرانگر اقتصادی، جای خود را به تعادل همگانی انسان‌ها در راه بهتر و پاک‌تر زیستن بدهد. باید سطح افکار مردم جهان، چنان بالا برود که بدانند «نژاد» یا «مناطق مختلف جغرافیایی»، مسئله قابل توجهی در زندگی بشر نیست و تفاوت رنگ‌ها، زبان‌ها و سرزمین‌ها نمی‌تواند نوع بشر را از هم جدا کند. پس تعصب‌های قبیله‌ای و گروهی باید برای همیشه از بین برود و اندیشه واهی «نژاد برتر» زایل شود.

مردم جهان باید از ستم‌های موجود خسته شوند و تلخی این زندگی تک بعدی را احساس کنند و نهایتاً، برای انقلابی همه‌جانبه بر اساس ارزش‌های جدید، آمادگی لازم را در خود به وجود آورند.^۱ بنابراین، شایع شدن گفتمان مهدویت بین سطوح فکری جوامع مختلف و توجه استراتژیک به اخبار غیبی آخرالزمان، بستر فرهنگی مناسبی می‌طلبد. بعضی رسوبات غلط فرهنگی یا تلقی‌های اشتباه دینی می‌تواند موانعی برای جلوگیری از پیدایش این بستر فرهنگی باشد.^۲

نخستین وظیفه انسان منتظر، خودسازی و تربیت جسم و روح خویش و کسب آمادگی لازم برای ظهور است؛ چرا که حکومت صالحان، نیازمند افراد صالح است. بنابراین، هر فرد باید در تهذیب نفس خویش، کوشش لازم را انجام دهد. یعنی هر شخص باید در کسب علم، معرفت و ایمان کامل کوشش کند که به فضایل اخلاقی نایل و صاحب تقوا و ورع الهی شود و نفس خود را

۱. در انتظار خورشید (وظایف منتظران)، برگرفته از سایت <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3282/4303/34829>

۲. قنبریان، رویکرد استراتژیک به ظهور، ص ۱۹۸.

از همه آلودگی‌ها برهاند.^۱

شیوه‌های خودسازی را می‌توان به وسیله برگزاری دوره‌های دوره‌های آنلاین با عناوین مختلف در شبکه‌های اجتماعی مجازی، یا از طریق معرفی آثار مرتبط در این زمینه و بارگذاری آن در گروه‌ها و کانال‌های مجازی، یا پرسش و پاسخ مجازی با حضور استادان مجرب آموزش داد. با توجه به این‌که مستکبران جهانی در پی این هستند که مخاطب را به مسائل زودگذر و امیال پوچ مشغول و از رسیدن به زندگی سعادت‌مندانه دور کنند؛ مبلغان هوشمند و متخصص با بهره‌گیری از توان و ظرفیت شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به عنوان خادمانی فرهنگی با تولید محتواهای مفید و جذاب، در قالب سخنرانی، کلیپ مذهبی، عکس نوشته، حکایت، نثر ادبی، داستان کوتاه و موعظه‌های دینی به اشاعه فرهنگ انتظار پردازند، و با این شیوه، امکانات لازم را برای همگرایی سایر منتظران در سراسر جهان و زمینه تشکیل حکومت مصلح جهانی فراهم آورند.

بنابراین، با بهره‌گیری از امکانات فضای مجازی و با استفاده از دور راه ارائه الگوی سبک زندگی منتظرانه و ایجاد آمادگی فکری، فرهنگی و اجتماعی، می‌توان فرهنگ انتظاری پویا و فعال را در جهان گسترش داد و بدین وسیله سبب تقریب و همگرایی منتظران در سراسر جهان فارغ از دین و اعتقادات ایشان شد.

۵.۴. امر به معروف و نهی از منکر

«امر به معروف و نهی از منکر»، از مهم‌ترین واجبات دینی است که شارع مقدس، شرایطی برای تحقق وجوب آن بیان کرده است. چهار شرط اصلی امر به معروف و نهی از منکر، عبارتند از: علم و آگاهی، احتمال تأثیر، اصرار بر گناه و نبودن ضرر و مفسده. شرط پنجم نیز با عنوان عدالت، توسط برخی از فقها بیان شده است. یکی از عرصه‌های امر به معروف و نهی از منکر در عصر فناوری، فضای مجازی است. با توجه به این‌که این فضا نیز همسو با فضای واقعی پیش

۱. حسینی مطلق، راه وصال، ج ۱، ص ۱۶۳.

می‌رود، شرایط وجود امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، همان شرایط وجود آن در فضای حقیقی است که فقها بر آن تأکید دارند؛ هر چند از حیث چگونگی عملکرد، تذکر زبانی، فعلی و سایر موارد تفاوت‌هایی میان آن دو وجود دارد.^۱

همچنین با عنایت به این‌که مهم‌ترین عرصه مبارزه با دشمن و جهاد در عصر کنونی، فضای مجازی است؛ حضور فعال در این عرصه، برای مقابله با اهداف سوء سازندگان غربی این فناوری‌ها باید در اولویت ملت‌های مسلمان، از جمله نیروهای فعال و بانگیزه جوان قرار گیرد.^۲ با توجه به این‌که بیش‌تر کاربران فضای مجازی را قشر جوان تشکیل می‌دهند، این انحراف به ایجاد آثار مخربی در جامعه منجر می‌شود. این، در حالی است که نهادهای سیاست‌گذار و متولیان برای این مسئله برنامه‌ای روشن و روش‌مند تدوین نکرده و یا به این امر اهتمام ندارند. بنابراین، فضای مجازی با توجه به احتمال اثر و حوزه تأثیر آن، بستر مناسبی برای امر به معروف و نهی از منکر محسوب می‌شود تا از طریق آن بتوان هویت و سبک زندگی ناب اسلامی را ترویج کرد. لذا شناخت شیوه‌های صحیح آن مبتنی بر فضای ارتباطی و تعاملی نو، امری ضروری است.^۳

با روشن شدن جایگاه فعلی اجرای امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، بهره‌گیری از دو راهبرد اصلی شناخت و تبیین معروف و منکر در فضای مجازی و آموزش و تبلیغ این دو؛ می‌تواند وضعیت را در آینده رو به بهبود سوق دهد.^۴ لذا منتظران موعود، هم خود باید اعمال نیک انجام دهند و از منکرات دوری کنند و هم امر به معروف و نهی از منکر برای دیگران باشند، تا بدین وسیله، افراد به تدریج به جرگه منتظران موعود پیوندند و این حلقه روز به روز وسیع‌تر گردد.

۱. آسمانی بیگدلی و امامیان، شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، ص ۱۵۵.

۲. قاسمی سیانی، شبرودی و اسحاقیان ریزی، ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی، ص ۳۹.

۳. رمضانی و برزویی، راهبردهای امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، ۱۱۵.

۴. همان، ص ۱۴۱.

۶.۴. تبلیغات اندیشه منجی

عمده ظرفیت‌های موجود در فضای مجازی (مستقیم یا غیرمستقیم)، در اختیار مستکبران است. آن‌ها به عنوان مبدع این فضا، به گونه‌ای عمل کرده‌اند که اولاً، خودشان حداکثر استفاده از این فضا را ببرند و ثانیاً، به نحو چشمگیری بر فعالیت دیگران در این فضا نظارت کنند تا جایی که هر گروه و دسته‌ای که خارج از این جبهه باشد، هم برای فعالیت خود به دشمن، نیاز و وابستگی فناورانه‌ای دارد و هم این‌که اگر در محدود مواردی بتواند با تکیه بر دانش خود از زیر سلطه مستکبران بیرون بیاید، باز هم به دلیل برتری‌های متعدد دشمن در این زمینه، فعالیت آن‌ها در معرض خطر دائم قرار دارد.

لذا باید به گونه‌ای رفتار کرد که تبلیغ در این فضا بتواند از دید دشمن مخفی بماند، یا لاقلاً حساسیت او را برانگیخته نکند و همچنین بتواند به‌رغم برتری سخت‌افزاری دشمن، جریان‌های مختلفی را همسو با اندیشه‌های متعالی به راه بیندازد و این‌مطلب، ضرورت تبلیغ در فضای مجازی را آشکار می‌کند.^۱

یکی از فرصت‌ها و امتیازات خاص فضای مجازی، مانایی مطالب و محتوای ارائه شده در این فضا است. مطالب تبلیغی، به این معنا که اگر در تبلیغ سنتی، مطالب در همان زمان ارائه، برای عده خاص حاضر، قابل استفاده است؛ تبلیغ اینترنتی این محدودیت را ندارد و مخاطب هر زمان که بخواهد، می‌تواند به مطالب دسترسی داشته باشد. همچنین علاوه بر مخاطبان بالفعل که مطالب را مستمراً پیگیری می‌کنند؛ مخاطبان بالقوه‌ای وجود دارند که از راه‌های دیگری، مطالب را مشاهده و استفاده می‌کنند.^۲

۵. بایسته‌های تبلیغ اندیشه منجی موعود در عرصه جهانی:

▪ ستادهای تبلیغات دینی باید اندیشه منجی را واقع‌بینانه و مطابق با نیازهای بین‌المللی و با

۱. حسینی صفا و غیاثوند، ظرافت‌ها و عوامل تأثیرگذار تبلیغ دین در بستر فضای مجازی، ص ۸۵-۸۶.

۲. حیدری دهکردی، ظرفیت‌های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان، ص ۷۰.

ادبیات جهانی و امکانات پیشرفته، ارائه کنند؛

▪ در صحنه بین‌الملل، در تبلیغ اندیشه منجی باید تا حد ممکن بر مشترکات تکیه کرد. به عنوان نمونه، باورداشت منجی در ادیان و تکیه بر اشتراکات در این زمینه، بسیار راه‌گشا است. در ترویج اندیشه منجی بیش از تکیه بر استدلال، بایستی آن را با عواطف انسانی آمیخته کرد؛

▪ تبیین و ترویج اصول، آرمان‌ها، و نیازهای گم‌شده بشر در عرصه بین‌الملل که اندیشه منجی پاسخگوی آن است؛ همچون عدالت جهانی، صلح جهانی، امنیت جهانی، رفاه عمومی، رشد و بلوغ فکری و تعالی و کرامت انسانی، در این زمینه راه‌گشا خواهد بود؛

▪ تلاش رسانه‌ای در جهت بازترسیم دستاوردهای عظیم عصر ظهور، نظیر فرهنگ‌سازی جامع در عصر ظهور، بازسازی کرامت انسانی و گسترش بندگی خدا؛

▪ موعود شناسی تطبیقی ادیان، از جمله موضوعات مفید در این عرصه است.^۱

بنابراین، تبلیغ اندیشه منجی موعود که مؤلفه مشترک بسیاری از ادیان است. آن هم در فضای مجازی با خاصیت جهان شمولش. به طور قطع می‌تواند منتظران و موعودباوران تمام جهان را متحد و برای ظهور آماده کند.

اکنون و پس از اطلاع از تاثیرات مثبت فضای مجازی در همگرایی منتظران در تمام عالم، باید دانست فضای مجازی به رغم نقش مثبت و موثری که بر ایجاد همگرایی منتظران ایفا می‌کند؛ همانند بسیاری از پدیده‌های جدید دیگر، می‌تواند تهدیداتی را به همراه داشته باشد:

۱.۵. تأثیر مخرب فضای مجازی بر همگرایی منتظران موعود

با توجه به وضعیت جهان کنونی، نمی‌توان مرزهای دینی و فرهنگی را از آسیب‌ها مصون پنداشت؛ چون در این اوضاع و احوال، اینترنت و فضای مجازی، فضای سیال و مّوآجی را به وجود می‌آورند که زمینه تحمیل سبک زندگی و ارزش‌های غلط به جای ارزش‌های دینی و

۱. عرفان، راهکارهای غلبه پیام مهدوی بر فرهنگ عامه پسند در رسانه‌ها، ص ۴۳.

فرهنگ بومی فراهم خواهد شد.^۱

این فضا به منزله چاقوی دو لبه است؛ در عین حال که نقش‌های مثبت فراوانی در همگرایی منتظران ایفا می‌کند، تهدیدهایی را نیز به همراه دارد، لذا باید با شناخت آن‌ها، زمینه‌های همگرایی منتظران را استحکام بخشید و از واگرایی آنان جلوگیری کرد.

۲.۵. تردیدافکنی و فتنه‌گری به واسطه‌ی مشتبه کردن حق و باطل

«حق»، دارای معانی گوناگونی است؛ اما در تمامی موارد، نوعی «ثبوت» در آن مشاهده می‌شود (خواه ثبوت تکوینی و حقیقی باشد، یا ثبوت قراردادی و اعتباری)، و «باطل» عبارت است از امری که هنگام بحث و تحقیق، حقیقت و ثباتی ندارد.^۲ پس اگر باطل با حق مخلوط نمی‌شود، بر طالبان حق پوشیده نمی‌ماند و اگر حق از باطل جدا و خالص می‌گشت، زبان دشمنان قطع می‌گردید؛ اما قسمتی از حق و باطل را می‌گیرند و به هم می‌آمیزند و آنجا است که شیطان بر دوستان خود چیره می‌گردد، و تنها آنان که مشمول لطف و رحمت پروردگارند نجات خواهند یافت.^۳

فضای مجازی دنباله‌رو زندگی واقعی بشر است؛ یعنی در این فضا نیز تقابل همیشگی جبهه حق و باطل وجود دارد. در برخی موارد، حق و باطل به گونه‌ای مشتبه شده‌اند که شناخت آن‌ها برای افراد عادی میسر نیست. بنابراین، اگر دانشمندان، استادان، علما، طلاب، فرهنگیان، دانشجویان و اهل فرهنگ، فضای مجازی را از حق پر کنند؛ حضور باطل در این فضا کم‌رنگ‌تر خواهد شد.^۴ همچنین متخصصان آگاه به اوضاع روز و فضای مجازی، هنگام مشتبه شدن حق و باطل، باید به روشنگری افکار عمومی بپردازند و ابعاد فتنه را روشن کنند، و با اطلاع‌رسانی به

۱. حسینی صفا و غیاثوند، ظرافت‌ها و عوامل تأثیرگذار تبلیغ دین در بستر فضای مجازی، ص ۸۵.

۲. حاجی سلطانی، شاخصه‌های حرکت‌های اجتماعی حق و باطل در قرآن، ص ۴۴.

۳. سیدرضی، نهج البلاغه، ص ۷۱.

۴. حیدری دهکردی، ظرفیت‌های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان، ص ۶۳.

موقع و هشدارهای خویش، جبهه حق را یاری دهند.^۱

مستکبران و دشمنان، به دنبال اختلاف افکنی و فتنه‌انگیزی بین جوامع مختلف هستند و در این زمینه در فضای مجازی از هر شیوه‌ای بهره می‌گیرند و لذا راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌هایی به منظور پاسخگویی به شبهات و روشنگری، راهکاری مؤثر برای خنثا کردن توطئه‌های دشمنان، خصوصاً در مباحث موعودگرایی و منجی آخرالزمان است و منتظران موعود جهانی باید در زمینه کشف حقیقت و دوری از انحرافات و تحریفات، با عمل به مسئولیت‌هایشان در این مسیر با عزمی راسخ حرکت و زمینه وحدت جامعه جهانی را محقق کنند.

ضروری‌ترین عمل برای منتظران موعود، استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی و بر طرف کردن موانع همگرایی‌شان است که با اتحاد و همبستگی، زمینه‌ساز ظهور منجی موعود را فراهم کنند.

۳.۵. ناامنی‌های اخلاقی

بزرگ‌ترین فتنه بعد از شرک، فتنه اخلاق زشت و ناپسند است. در آخرالزمان، فتنه‌های کور و خطرناکی وجود دارد که امروزه علاوه بر فضای حقیقی، فضای مجازی را در بر گرفته و به نوعی، گسترش فتنه اخلاقی در این فضا دارای امکانات بیش‌تری است و به میزانی که افراد از تقید سلامت دینی و اخلاقی خارج گردند، به همان نسبت در این جنگ خاموش آسیب خواهند دید. به عبارتی خروج از آرمان‌های فطری و الهی، و فرو رفتن در باتلاق ناامنی اخلاقی، موجب کم‌رنگ شدن همگرایی منتظران می‌گردد.^۲

برخی ناامنی‌های اخلاقی که فضای مجازی، بستر مناسبی برای ترویج آن‌ها فراهم کرده است؛ عبارتند از: از بین رفتن حریم خصوصی و اخلاقی میان زن و مرد، دنیا طلبی، از بین رفتن حریم احترام میان فرزندان و والدین، قرار دادن عکس‌های مستهجن، روی آوردن به آلات لهو و لعب و موارد بی‌شمار دیگری که مستند روایی نیز دارند و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حجة الوداع از این موارد

۱. حاجی خانی و بیدسرخ، راهکارهای مبارزه با فتنه‌های اجتماعی با تکیه بر آیات و روایات، ص ۱۳.

۲. حسینی بهارانیچی، فتنه‌های آخرالزمان، ص ۵۸-۶۱.

به فتنه‌های آخرالزمان یاد فرموده‌اند.^۱

مهم‌ترین مولفه مؤثر بر ناامنی اخلاقی در این فضا، عدم آگاهی و اطلاع‌رسانی و ضعف سواد رسانه‌ای افراد است^۲ و به نسبتی که برخورد ناکارآمد فرهنگی و منفعلانه در مخاطب فضای مجازی وجود داشته باشد، نقش مخرب و منفی آن، به همان نسبت، افزایش می‌یابد که نتیجه چنین تهدیدهای اخلاقی که غرایز و شهوات را هدف قرار می‌دهند دوری از گرایش فطری طلب منجی و در نهایت، کاهش همگرایی منتظران خواهد بود.

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ص ۴۵۵-۴۵۹.

۲. نصری و اعظمی، جرایم مرتبط با امنیت اخلاقی در فضای مجازی، ص ۱۱۴.

نتیجه‌گیری

موعود باوری و اعتقاد به ظهور یک منجی برای نجات و هدایت جهان مسئله‌ای است که به رغم تمام تفاوت‌ها مورد تایید ادیان الهی قرار گرفته و وجه اشتراک آن‌ها می‌باشد. لذا توجه به این نکته مهم و تاکید بر اشتراکات می‌تواند پیروان ادیان الهی را در این مورد، متحد و آنان را برای ظهور منجی آماده کند. در این زمینه، فضای مجازی به واسطه ویژگی‌های منحصر به فرد، از قبیل جهان شمول بودن و قابلیت دسترسی گسترده، می‌تواند نقش مهمی را در این زمینه ایفا کند که این پژوهش، با روش «توصیفی - تحلیلی» به بررسی این نکته مهم، یعنی نقش فضای مجازی در همگرایی و اتحاد منتظران و موعود باوران پرداخت و پس از بررسی‌های مختلف مشخص گردید فضای مجازی در این زمینه دارای فرصت‌ها و تهدیدهایی است که می‌بایست توأم با یکدیگر مورد توجه قرار گیرد. به عبارت دیگر، با دقت در مشخصات و کنش‌های صورت گرفته در این فضا، باید گفت فضای مجازی در همگرایی منتظران موعود دارای دو نقش مثبت و منفی می‌باشد که این دو رویکرد، باید مورد توجه و اهتمام فعالان این حوزه قرار گیرد. نقش‌های مثبت، شامل اشاعه فرهنگ آینده پژوهی، اشاعه فرهنگ انتظار، امر به معروف و نهی از منکر، تبلیغات اندیشه منجی و نقش‌های منفی، شامل تردیدافکنی و فتنه‌گری به واسطه مشتبّه کردن حق و باطل، ناامنی‌های اخلاقی، که با در نظر گرفتن این نکات و حضور هوشمندانه در فضای مجازی، می‌توان از این ابزار به بهترین شکل در جهت اتحاد و همگرایی منتظران منجی موعود در تمام ادیان بهره جست و از تهدیدهایی که می‌تواند سبب واگرایی و ایجاد شکاف میان موعود باوران گردد، جلوگیری کرد.

منابع

قرآن

۱. آزادی احمدآبادی، علی؛ فتحعلی، سعید و خیامی، عبدالکریم. **تعریف و واکاوی مفهوم سواد رسانه‌ای با آن**، دین و ارتباطات، شماره ۲۸، سال ۱۴۰۰.
۲. آسمانی بیگدلی، امیر، و امامیان، حسن. **شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی**. Pure lif (زندگی ناب)، شماره ۵، سال ۱۳۹۵.
۳. امامی، سید مجید؛ تاج آبادی، حسین؛ و خورشید نام، عباس. **موعودگرایی در غرب، از اعتقاد تا انتقاد؛ سیری در مبانی و مفاهیم موعود پژوهی معاصر**. مشرق موعود، شماره ۳۹، سال ۱۳۹۵.
۴. بیدی، فاطمه؛ شریفی نیا، محمد حسین؛ و حاتمی، محمد. **تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی**. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۴، سال ۱۳۹۷.
۵. تاجیک، محمدرضا و کاظمی، نازنین. **رابطه فضای مجازی (اینترنت) با تغییرات فرهنگی و دینی کاربران**، مدیریت فرهنگی، شماره ۲۲، سال ۱۳۹۲.
۶. تقی‌پور، امیرعباس؛ محمدطاهری، محمودرضا؛ و سلطانی‌فر، محمد. **رابطه سواد رسانه‌ای با میزان پذیرش شایعات در بین مخاطبان شبکه‌های اجتماعی**. دین و ارتباطات، شماره ۶۰، سال ۱۴۰۰.
۷. حاجی‌خان، علی؛ بیدسرخ، علی. **راهکارهای مبارزه با فتنه‌های اجتماعی با تکیه بر آیات و روایات**. پژوهشنامه معارف قرآنی (آفاق دین)، شماره ۱۵، سال ۱۳۹۲.
۸. حاجی‌سلطانی، رضوانه. **شاخصه‌های حرکت‌های اجتماعی حق و باطل در قرآن**. (پایان نامه کارشناسی ارشد). گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، سال ۱۳۹۷.
۹. حبیبی‌نژاد، رضا و حیاتی، فاطمه. **انتظار ظهور منجی آخرالزمان در ادیان الهی (زرتشت، یهود، مسیحیت)**. پارسه، سال شانزدهم، شماره ۲۷، سال ۱۳۹۵.
۱۰. حسینی‌آصف، حسن، **باور شناخت موعود در ادیان و مکاتب مختلف**. انتظار موعود، شماره ۱۵، سال ۱۳۸۴.
۱۱. حسینی‌صفا، محسن و غیاثوند، زهرا، **ظرافت‌ها و عوامل تأثیرگذار تبلیغ دین در بستر**

۱۱. فضای مجازی، Pure life (زندگی ناب)، شماره ۱۸، سال ۱۳۹۸.
۱۲. حسینی بهارانچی، محمد. *فتنه‌های آخرالزمان*. بینش آزادگان، اصفهان، ۱۳۹۰.
۱۳. حسینی مطلق، محمدرضا. *راه وصال*، پارسیان، قم، ۱۳۷۹.
۱۴. حیدری دهکردی، مرضیه، *ظرفیت‌های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان*. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۲۰، سال ۱۳۹۹.
۱۵. خان محمدی، کریم و شاملی، علی‌اکبر، *نقش خانواده در رصد و کنترل اخلاقی فرزندان در شبکه‌های اجتماعی*. دین و ارتباطات، شماره ۶۰، سال ۱۴۰۰.
۱۶. رضانی، محمدجواد، و برزویی، محمدرضا. *راهبردهای امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی*. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۱۵، سال ۱۳۹۷.
۱۷. سعادت، رویا؛ محمدی، اسفندیار و شیرینی، قاسمعلی، *بررسی تأثیر وب و شبکه‌های اجتماعی مجازی بر برندسازی مقصدهای گردشگری* (مورد مطالعه: گردشگران خارجی استان خوزستان). (پایان نامه کارشناسی ارشد). رشته مدیریت بازرگانی - بازرگانی بین‌الملل؛ دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام. ۱۳۹۶.
۱۸. سیدرضی، محمدبن حسین، *نهج‌البلاغه*، مترجم: محمد دشتی، چاپ الهادی، تهران، ۱۳۸۵.
۱۹. صادق‌نیا، مهرباب و لطفی، محمد مهدی، *تحلیل کارکردی موعودباوری و نقش آن در تولید همگرایی در ادیان ابراهیمی*. انتظار موعود، شماره ۶۲، سال ۱۳۹۷.
۲۰. صمدی، قنبرعلی؛ *اندیشه انتظار و جهانی شدن*، فصلنامه علمی پژوهشی انتظار موعود، شماره ۲۵ و ۲۶، سال ۱۳۸۷.
۲۱. ضمیری، محمدرضا؛ کارگر، رحیم، و ملکی راد، محمد. *کارکرد مهدویت در ارائه الگوی سبک زندگی اسلامی*. اسلام و مطالعات اجتماعی، شماره ۲۴، سال ۱۳۹۸.
۲۲. عرب، مهین، *منجی موعود در ادیان بزرگ قبل از اسلام*، الهیات تطبیقی، شماره ۱۱، سال ۱۳۹۳.
۲۳. عرفان، امیر محسن. *راهکارهای غلبه پیام مهدوی بر فرهنگ عامه‌پسند در رسانه‌ها*. انتظار موعود، شماره ۴۳، سال ۱۳۹۲.

۲۴. عسکرزاده، ملیحه، و جوادیان نیک، سمیه، **تأثیرات فرهنگی فضای مجازی در عرصه دین**. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۱۸، سال ۱۳۹۸.
۲۵. غفاری، رحمان؛ مقیمی، سید محمد و پورعزت، علی اصغر، **الگوی مناسب خط‌مشی‌گذاری حکومت‌های اسلامی مبتنی بر آینده موعود**، مدیریت اسلامی، شماره ۲، سال ۱۳۹۵.
۲۶. قاسمی سیانی، محمد؛ شیروی، مرجان، و اسحاقیان ریزی، امیر حسین، **ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی**. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۱۹، سال ۱۳۹۸.
۲۷. قنبریان، محسن، **رویکرد استراتژیک به ظهور**. انتظار موعود، شماره ۲۳، سال ۱۳۸۶.
۲۸. کارگر، رحیم، **آینده پژوهی مهدوی**. انتظار موعود، شماره ۲۸، سال ۱۳۸۸.
۲۹. لطفی، محمد مهدی؛ صادق نیا، مهرباب؛ کلباسی، مجتبی و مفتاح، احمد رضا، **نقش موعود باوری در همگرایی ادیان ابراهیمی (رساله دکتری)**، رشته مطالعات تطبیقی ادیان (گرایش الهیات مسیحی)، دانشکده ادیان، دانشگاه ادیان و مذاهب، تهران، ۱۳۹۷.
۳۰. لندرانی، سارا؛ رسولی، رویا و پورشهریاری، مه‌سیما. **رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با رفتارهای پرخطر دانشجویان**. (پایان نامه کارشناسی ارشد)، رشته مشاوره خانواده، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ۱۳۹۸.
۳۱. محمدی، شریفه و ذریه، محمد جواد. **موعود باوری به مثابه مبنایی جهان شمول در شکل‌گیری تمدن اسلامی (از منظر قرآن و کتب مقدس)** قرآن، فرهنگ و تمدن، شماره ۵، سال ۱۴۰۰.
۳۲. معمار، ثریا؛ عدلی پور، صمد و خاکسار، فائزه، **شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)**. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۴، سال ۱۳۹۱.
۳۳. مکارم شیرازی، ناصر. **تفسیر نمونه**. چاپ دهم، دار الکتب الإسلامية، تهران، ۱۳۷۱.
۳۴. ملکی‌راد، محمود و حسن‌زاده، حسین. **نقش فرهنگ انتظار در تقویت سرمایه اجتماعی**. عصر آدینه ویژه هنر موعود، سال چهاردهم، شماره ۳۴، سال ۱۴۰۰.
۳۵. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، **دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیات دولت با رهبر انقلاب**، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار معظم‌له.

<http://Farsi.khameni.ir/speech.cont?id.۳۷۵۷۸>

۳۶. میرزایی، خلیل؛ بهرنگ، صدیقی و فاطمه، صفری قهرودی. *بررسی ویژگی‌های ارتباطی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تاثیر آن‌ها بر روابط اجتماعی کاربران*. مطالعات علوم اجتماعی ایران، شماره ۳۷، سال ۱۳۹۲.

۳۷. نجفی، فاطمه، و واحدی، مهدی. *فرصت‌های فضای مجازی؛ رویکرد دینی-آموزشی*. Pure life (زندگی ناب)، شماره ۲۰، سال ۱۳۹۹.

۳۸. نصری، لادن؛ اعظمی، رضا. *جرایم مرتبط با امنیت اخلاقی در فضای مجازی*. رهیافت پیشگیری از جرم، شماره ۲، سال ۱۳۹۶.

۳۹. هاشم‌زادگان، علیرضا؛ غلامی، علیرضا. *نقد و بررسی مبانی فقهی سیاسی جمهوری اسلامی ایران در پالایش فضای مجازی (فیلتربینگ)*. دین و ارتباطات، سال بیست و هشتم، شماره ۶۰، سال ۱۴۰۰.

۴۰. هاشمی شهیدی، اسدالله. *ظهور حضرت مهدی علیه السلام از دیدگاه اسلام و مذاهب و ملل جهان*، مسجد مقدس جمکران، قم، ۱۳۸۴.

۴۱. ورنر سورین، جیمز تانکارد. *نظریه‌های ارتباطات*، مترجم: علیرضا دهقان، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۱.

۴۲. هیک، جان، *فلسفه دین*، مترجم: بهزاد سالکی، انتشارات بین المللی الهدی، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۹۰.

۴۳. در انتظار خورشید، وظایف منتظران.

<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/۳۴۸۲۹/۴۳۰۳/۳۲۸۲>

۴۴. مقوله مهدویت و اعتقاد به منجی. <http://adine.ir/question/۳۱۳>